

А. С. Лісогоп, д-р. екон. наук, завідувач відділу
досліджень людського розвитку
Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ

АКТИВІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ У КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТНИХ ЗМІН НА РИНКУ ПРАЦІ

Формування конкурентного середовища на ринку праці передбачає розробку відповідної моделі регулювання ринку праці, що забезпечує оптимальне співвідношення у використанні елементів державного регулювання та механізмів ринкової саморегуляції. Розвиток ринку праці України в умовах становлення ринкових відносин у сфері зайнятості характеризувався нерівномірністю та певною нелогічністю, що обумовлює виникнення у його структурі деформаційних змін. Саме тому необхідна розробка системи комплексних заходів щодо збереження ефективних робочих місць на вітчизняних підприємствах, удосконалення механізму вивільнення працівників із збанкрутілих підприємств, впровадження системи ефективного соціального захисту вивільнених працівників.

Вітчизняні вчені-економісти традиційно приділяли значну увагу проблемам аналізу та оцінки ефективності заходів активної політики зайнятості на ринку праці. Серед найбільш вагомих досліджень даної проблематики слід виокремити, насамперед, наукові праці О. А. Грішнєвої, В. С. Васильченка, А. М. Колота, Е. М. Лібанової, Ю. М. Маршавіна, І. Л. Петрової, В. М. Петюха, В. А. Савченко, М. В. Семикіної. Однак дотепер недостатньо уваги приділяється питанням активізації політики зайнятості з урахуванням конкурентних змін, що відбуваються на ринку праці України, визначення шляхів удосконалення державної політики у напрямку підвищення конкурентоспроможності національної робочої сили.

В умовах активізації структурних зрушень в економіці, появи стійких ознак макроекономічної стабілізації державне регулювання зайнятості повинно передбачати: 1) забезпечення сприятливих економічних, соціальних і організаційних умов для досягнення ефективної зайнятості та створення додаткових робочих місць; 2) поступову легалізацію тіньового сектора економіки шляхом проведення послідовної податкової реформи; 3) регулю-

вання процесів вивільнення працівників і забезпечення умов для збереження висококваліфікованого кадрового потенціалу конкурентоспроможних підприємств; 4) підвищення ефективності процесу приватизації, нерозривно пов'язаного із запровадженням інституту банкрутства; 5) сприяння розвитку малого та середнього бізнесу шляхом адаптування існуючого законодавчого базису до нових умов господарювання; 6) посилення впливу на ринок праці заходів попередження стрімкого зростання безробіття, передусім, профорієнтації і перепідготовки. Необхідним є формування перспективної державної програми підготовки, перепідготовки та перерозподілу робочої сили у відповідності до потреб структурної перебудови економіки України, що повинно сприяти підвищенню конкурентоспроможності робочої сили та посиленню трудової мобільності на ринку праці.

Метою представленої статті є дослідження проблем, пов'язаних із розробкою та реалізацією заходів активної політики зайнятості в умовах конкурентних змін на ринку праці. Досягнення поставлених цілей можливо лише за умов розвитку інфраструктури ринку праці, яка виступає дієвим інструментом його регулювання. При цьому спрямованість на використання переважно пасивних заходів політики зайнятості дозволяє частково пом'якшити проблеми існування надлишкової робочої сили. Застосування активних заходів політики зайнятості, пов'язаних, насамперед, зі здійсненням структурної політики, спрямованої на переорієнтацію виробництва на перспективні технології та ринки збуту, організацією громадських робіт і стимулюванням створення нових робочих місць, адаптацією професійно-кваліфікаційного складу робочої сили до вимог виробництва через систему професійної підготовки та перепідготовки безробітних, потребує удосконалення існуючої інфраструктури ринку праці.

Розвиток інфраструктури ринку праці як сукупності соціальних інститутів, що спеціалізуються на здійсненні посередницьких функцій між працівниками і роботодавцями з приводу їх працевлаштування, наданні інформації про наявність вакансій, сприянні підготовці та професійному навчанню кадрів, забезпеченню ефективної зайнятості працездатного населення та його соціального захисту, сприяє формуванню конкурентного середовища на ринку праці. Передусім, це стосується впливу окремих складових інфраструктури ринку праці на темпи та ефективність його формування.

Виходячи з пріоритетної ролі Міністерства праці та соціальної політики України, Державної служби зайнятості, регіональних та

місцевих органів влади у забезпеченні підвищення конкурентоспроможності незайнятого населення, важливе визначення їх впливу на розвиток конкурентних відносин на ринку праці. Цей вплив реалізується через виконання цими інститутами інфраструктури ринку праці специфічних функцій:

- здійснення аналізу та прогнозування попиту та пропозиції робочої сили, що дозволяє визначати інтенсивність конкуренції в окремих сегментах ринку праці;

- сприяння підвищенню якості та конкурентоспроможності робочої сили, стимулювання створення нових робочих місць;

- розробка, обґрунтування, координація та контроль над виконанням соціальних програм з питань зайнятості, забезпечення соціального захисту найменш конкурентоспроможних груп населення;

- розробка та удосконалення механізму державного регулювання зайнятості населення;

- підготовка пропозицій щодо приведення актів законодавства України у відповідність з міжнародними трудовими нормами, узагальнення міжнародного досвіду регулювання соціально-трудова відносин та зайнятості населення у контексті розвитку конкурентних відносин.

Не менш важливим інструментом розвитку інфраструктури ринку праці у напрямку формування конкурентного середовища на ринку праці є удосконалення системи соціального партнерства. Важливий вплив цієї складової інфраструктури ринку праці на розвиток конкуренції обумовлений необхідністю посилення договірних засад у процесі узгодження обсягів попиту та пропозиції робочої сили, встановлення рівноважної заробітної плати, забезпечення вільного доступу до реалізації прав на зайнятість.

Заходи державного та договірного регулювання оплати праці повинні бути спрямовані на формування умов для збалансування обсягів попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці, що, в свою чергу, впливає на процес формування конкурентного середовища на ринку праці. Не менш важливим для розвитку конкурентних відносин на ринку праці виступає удосконалення існуючого законодавства про зайнятість, соціальне страхування, трудове право, спрямоване на захист позицій різних суб'єктів ринку праці в ході конкурентної боротьби. Необхідна розробка законодавчо-правової бази розвитку активної політики зайнятості з метою забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності незайнятого населення, стимулювання його до активних пошуків роботи.

Разом з тим, важливо проведення послідовної державної політики у сфері зайнятості, що передбачає застосування сукупності заходів державного регулювання, за допомогою яких забезпечуватиметься вплив на розподіл і мобільність робочої сили, масштаби зайнятості і безробіття на національному, галузевому і регіональному рівнях.

Забезпечення фінансування активних заходів політики зайнятості за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття передбачає витрати на виплату допомоги у разі безробіття, організацію професійного навчання вивільнених працівників і безробітних, сприяння їх працевлаштуванню, надання профорієнтаційних послуг, організацію додаткових робочих місць, утримання працівників державної служби зайнятості та інші витрати, безпосередньо пов'язані із забезпеченням соціального захисту прав громадян на працю.

Пріоритетні напрями розвитку активної політики зайнятості можуть бути проаналізовані на основі аналізу динаміки структури видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Необхідно відзначити, що у структурі видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття дотепер преvalюють витрати на виплату допомоги у зв'язку з безробіттям, матеріальної допомоги, організаційні витрати на утримання і забезпечення діяльності служби зайнятості, розвиток матеріальної та інформаційної бази, частка яких, незважаючи на незначне зниження, протягом останніх років продовжує утримуватися на достатньо високому рівні.

Натомість, обмежені можливості фінансування заходів активної політики зайнятості свідчать про домінування витратного підходу до використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Серед пріоритетних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності незайнятого населення виділяється професійне навчання незайнятого населення, яке спрямоване на підвищення рівня конкурентоспроможності незайнятих осіб, полегшення їх адаптованості до ринкових змін (частка витрат на реалізацію цього напрямку активної політики зайнятості протягом останніх років коливається у межах 3—4,5 % від загальної суми видатків Фонду). Разом з тим слід зазначити, що професійне навчання незайнятого населення повинне враховувати не тільки особисті інтереси, здібності, рівень отриманих знань, умінь і досвіду попередньої роботи

незайнятих громадян, але й кон'юнктурні зміни попиту на ринку праці. Це дозволить забезпечити більш прийнятні можливості їх працевлаштування після закінчення терміну професійного навчання, організованого за сприянням служби зайнятості.

Загалом необхідно враховувати, що формування конкурентного середовища на зареєстрованому ринку праці відзначається рядом специфічних рис, пов'язаних, насамперед, із розмежуванням заходів активної та пасивної політики зайнятості. Реалізація заходів пасивної політики зайнятості передбачає, насамперед, отримання незайнятими обмеженої суми матеріальних коштів, яка може спрямовуватися також на підвищення рівня власної конкурентоспроможності. Разом з тим, застосування заходів активної політики у більшій мірі впливає на дієвість формування конкурентного середовища на ринку праці, оскільки сприяє забезпеченню професійної підготовки та перенавчання, реалізації мотиваційно-особистісних детермінант підвищення індивідуальної конкурентоспроможності незайнятого населення з метою подальшої реінтеграції у систему конкурентних відносин на ринку праці.

Зорієнтованість діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, насамперед, на переважне фінансування заходів пасивної політики зайнятості не сприяє суттєвому покращанню ситуації на ринку праці. Ослаблення дії негативних тенденцій у сфері зайнятості пов'язане не стільки з позитивними змінами на ринку праці, скільки з такими чинниками як сезонні коливання, перелив робочої сили з числа зареєстрованих безробітних у групу «неучасників» ринку праці.

Одним із пріоритетів державного регулювання ринку праці України виступає посилення ролі Державного центру зайнятості у вирішенні проблем працевлаштування незайнятого населення, розробки стратегії подальшого удосконалення його роботи. Погодження довгострокових управлінських рішень у сфері формування людських ресурсів, робочих місць і соціально-трудових відносин на ринку праці з наявними ресурсами можливо лише при умові координації діяльності загальнонаціонального та регіональних органів управління зайнятістю, розробки їх відповідної ієрархічної структури з чітким розмежуванням функцій.

На загальнодержавному рівні необхідно приділяти належну увагу довгостроковому прогнозуванню у соціально-трудовій сфері, визначенню та оцінці економічних пріоритетів по галузях та регіонах, розробці і реалізації комплексних заходів з метою

підвищення рівня конкурентоспроможності незайнятого населення.

Слід відзначити, що діяльність центрів зайнятості на регіональному рівні повинна забезпечувати розробку регіональних програм зайнятості; аналіз і короткострокове прогнозування ринку праці; організацію професійного навчання та консультування незайнятого населення; аналіз демографічних, економічних і соціальних процесів у сфері зайнятості; проведення практичної роботи з вивільненими працівниками. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів необхідно використовувати нові можливості їх мобілізації за рахунок забезпечення адресності у наданні соціальних допомог; залучення недержавних коштів на впровадження програм зайнятості; формування більш гнучких відносин між центральними та місцевими владними структурами; надання позик і кредитів для організації додаткових робочих місць підприємствам пріоритетних галузей; стимулювання отримання безпроцентних позик безробітними для організації власної справи лише за умови забезпечення контролю за їх цільовим використанням.

В умовах формування конкурентних відносин у сфері праці політика регулювання зайнятості повинна базуватися на органічному поєднанні та взаємодії пріоритетів структурних змін в економіці із стратегією зайнятості. Це передбачає розробку механізму регулювання зайнятості населення, який забезпечуватиме умови реалізації трудового потенціалу та досягнення продуктивної зайнятості шляхом розробки програм сприяння зайнятості на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Література

1. Богиня Д. П. Теоретико-методологічні аспекти дослідження конкурентоспроможності робочої сили //Конкурентоспроможність у сфері праці: Зб. наук. пр. Серія «Економіка праці та соціальної сфери». Випуск 1 / НАН України. — Ін-т економіки. — К., 2001. — С. 10—18.
2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти та професійної підготовки. — К.: Т-во «Знання». КОО, 2001. — 254 с.
3. Інвестування. Зайнятість. Освіта: Монографія / В. Г. Федоренко, М. Г. Чумаченко, Ю. М. Маршавін та ін.; За наук. ред. В. Г. Федоренко. — К.: Наук. світ, 2002. — 517 с.
4. Лібанова Е. М. Ринок праці: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 224 с.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2007